

Torkel Thime

«AF INGEN BETYDNING»

Peter Vogt, Andreas Lachman og
Carl Deichman Møller – verdivurdering
av arkiver 1732-1804

Sammendrag

Verdivurderinger var tidlig en viktig del av arkivarbeidet, også i Norge. Selv om 1700-tallets arkivomfang i våre øyne kan virke bagatellmessige, var plassmangelen høyst reell. Som i Europa for øvrig dominerte juridisk/administrative betraktninger bevaringsvurderingene. Denne tradisjonen var sterk. Norsk arkivarbeid var dominert av lagmenn og byråkrater. Norsk arkivpraksis på 1700-tallet preges i svært liten grad av samtidens historiske interesser og opplysningstidens idealer. En helt ny arkivartype med vitenskapelig bakgrunn, men uten særskilt juridisk-administrativ kunnskap og erfaring, representert ved far og sønn Møller, endret ikke noe vesentlig på dette. Det gjorde heller ikke historieinteressen ved det danske geheimearkivet. Tidlig kulturarvtenking som gradvis fikk gjennomslag fram mot århundreskiftet, finner således svært begrenset nedslag i vårt materiale. Dette trass i at tankegodset var sterkt til stede i samtiden. Som i de fleste europeiske land spilte historieforskning og kulturarv en beskjeden rolle i de tidlige arkivdepotene. Men vektleggingen av historie og vitenskapelige kvalifikasjoner ved tilsetning av ny arkivar i 1790 i stedet for byråkratiske signaliserte likevel en vik-

tig endring i synet på arkivarbeid. Den nye registraturen fra 1792 var på mange måter svært lik den eldre fra 1734. Verdivurderingene var i stor grad også de samme, selv om verdikriterier var formulert klarere og mer systematisk enn før. Det omfattende emneregisteret som ble utarbeidet til slutt i 1792-registraturen var likevel noe nytt. Den ga andre innganger enn de tradisjonelle og pekte mot nye bruksformål, nye brukergrupper og andre bevaringsvurderinger.¹

Summary

Appraisal was an important part of archival work at an early stage, also in Norway. Although the archival volumes of the 18th century may seem trivial to us, the lack of space was very real. As in the rest of Europe, legal / administrative considerations dominated the appraisal assessments. This tradition was strong. Norwegian archival work was dominated by judges and bureaucrats. Norwegian archival practice in the 18th century is characterized to a very small degree by contemporary historical interests, antiquarianism and the ideals of the Enlightenment. A completely new type of archivists with a scientific background, and without special legal-administrative knowledge and experience, represented by father and son Møller, did not significantly change this. Nor did the interest in history at the Danish «geheime arkiv». Early cultural heritage thinking, which gradually gained terrain towards the turn of the century, thus finds very limited impact in our material. This despite the fact that the ideas were strongly present at the time. As in most European countries, historical research and cultural heritage played a modest role in the early archival repositories. But the appointment of father and son Møller instead of the bureaucrat Oluf Qverner still signaled an important change in the view of archival work. Carl Møller's registry from 1792 was in many ways very similar to the

¹ Thime, 2016, s. 170-171.

1734 registry. The appraisal assessments were largely the same, although Møller formulated the criteria for preservation more clearly and more systematically than before. The extensive subject register that he finally prepared in the registry was nevertheless something new. It provided other search criteria than the traditional ones and pointed to new uses, new user groups and different views on appraisal.

Innledning

Den første katalogen over arkivbestanden på Akershus slott, påbegynt i 1732 og avsluttet i 1734, begynner beskrivelsen slik:

«Hvorda først befandtes Et Paqvæt Konge Breve fra Gammel tid, af ingen Betydning.»²

For oss virker innførselen først og fremst uventet, men også uforståelig. Uforståelig, fordi påstanden mangler begrunnelse. Uventet, fordi man i vår tid gjerne tenker at gamle dokumenter er mer bevaringsverdige enn yngre. Forfatterne av 1734-katalogen, den gang kalt registratur, var ikke i tvil. Alder var ikke et selvstendig verdikriterium.

Omkring halvparten av arkivmaterialet som er beskrevet i 1734-katalogen ble karakterisert som verdiløst. Dette gjaldt både eldre og nyere

² 1734-registraturen, s. 6.

Tittelside til Akershusregistraturen av 1734, utarbeidet av Peter Vogt og Andreas Lachman. Foto: Torkel Thime.

dokumenter. Verdivurderingene ble sjelden begrunnet, i alle fall ikke eksplisitt. Men ved en nærmere gjennomgang er det mulig å avdekke noen mønstre og holdninger. Det skal vi komme tilbake til.

Forfatterne hadde så vidt vi vet ingen umiddelbare planer om å kassere de betydningsløse dokumentene. Men det var unødvendig å beskrive dem. Beskrivelser var arbeidskrevende. Dokumentene måtte gjennomleses. Innholdet skulle gjengis kort, men dekkende. De to lagmennene og overhoffrettsdommerne som fikk i oppgave å lage registraturen, Andreas Lachman (1685–1752) og Peter Vogt (1685–1767), hadde også andre viktige oppgaver. Innforstått: dokumenter som ble beskrevet, var viktige. De øvrige var det ikke.

Rangeringen av dokumentene i beskrivelses- og ikke-beskrivelsesverdige gjør 1734-registraturen til den første omfattende verdivurderingen av arkiv som er foretatt i Norge. Registraturen beskriver omtrent 300 pakker og 1100 protokoller, fra 1539 til 1734. Verdivurderinger hadde forekommet tidligere, men ikke på langt nær i et slikt omfang. Den eldste vi kjenner er fra 1646. Da fikk lagmann Peder Alfsson (1570-1663) og borgermester Jens Nilsson Friis (1600-1662) fullmakt til å gjennomgå Trondheim lensarkiv for å foreta en bevaringsvurdering og kassere de «unyttige» dokumentene. Slike som «Lenet intet vedkommer», med andre ord arkivmateriale uten betydning for utøvelsen av embetet. Andre begrunnelser ble ikke gitt.³

Mindre volum reduserte kostnadene og ga en mer effektiv arkivforvaltning. Poenget ble tydelig formulert av stiftamtmanden i Akershus, Albrecht Philip von Levetzau (1744-1817) i 1781, da han foreslo å opprette en kassasjonskommisjon. Han var overbevist om at «unødvendige

³ Norske Rigsregistrarer bd. 8, s. 381, 18. mars 1646. Se også Thime, 2016, s. 187.

Documenter og Papiirer ... som alleene fylde Hyldeerne uden at tiene til Efterretning i fremtiden» kunne fjernes fra arkivet.⁴

Arkivfortegnelsene som ble utarbeidet ved embetsskifter fra 1500-tallet, gjerne kalt designasjoner, inneholdt også et element av verdivurdering. Det hendte relativt ofte at en påtroppende lensherre, amtmann eller annen embetsmann klaget over mangelfull arkivoverføring fra forgjengeren. Det hindret dem i å utføre pålagte oppgaver. Bekymringen gjaldt ikke fraværet av historiske dokumenter. Arkivoverføringen skulle først og fremst sikre administrative, økonomiske og juridiske behov.⁵ Vår eldste bevaringsbestemmelse, fra 1587, var begrunnet ut fra rettslige behov.⁶

Den første norske kassasjonskommisjonen ble oppnevnt i 1782.⁷ Mandatet var å utarbeide kassasjonsbestemmelser og en ny registratur over Akershusarkivet. Kommisjonen tilsatte Carl Deichman Møller (1772-1852), en 18-åring som skulle veiledes av sin legeutdannete og vitenskapsinteresserte far. Han gjennomførte mesteparten av arbeidet fra 1790 til 1792. Vogt, Lachman, og Møllers arbeid gir et godt innblikk i utviklingen av norske verdivurderinger på 1700-tallet.

Når ble arkivmateriale regnet som verdifullt utover de administrative og juridiske behov, for forskning og kulturarv? Eric Ketelaar (1944-), arkivprofessor og tidligere hollandsk riksarkivar, stilte spørsmålet i 2007.⁸ Ketelaar har latt seg inspirere av den franske kunsthistorikeren Jean-Michel Leniaud (1952-) som nettopp er ute etter å finne røttene til patrimonium- eller kulturarvtenking (patrimoine culturel). Mens

⁴ Arkivvesen 1732-1859. PM 3. november 1781.

⁵ Thime, 2016, s. 31, 50-55, 208-211.

⁶ Thime, 2019, s. 52.

⁷ Arkivvesen 1732-1859. Kongebrev den 4. januar 1782.

⁸ Ketelaar, 2007, s. 344.

mange fremhever den franske revolusjon som avgjørende, forsøker Ketelaar og Leniaud å spore eldre forløpere. 1700-tallet representerer en viktig fase, både i Norge og i Europa for øvrig. Opplysningstidens idealer, herunder en sterkt økende interesse for historie og topografiske beskrivelser, kom til å prege både embetsstanden og handelspatrisiatet utover 1700-tallet. I hvilken grad lar opplysningstidens nye idéer, forsknings- og kulturarvaspekter seg spore i vårt norske materiale? Hva karakteriserer norske verdivurderinger i denne perioden?

Dette er hovedproblemstillingene i denne artikkelen.

Norsk forskning omkring bevaring og kassasjon før 1800 er så godt som ikke eksisterende. Riksarkivar Michael Birkeland har i sin beretning om arkivvesenet fra 1877 så vidt nevnt kassasjoner i 1790-årene.⁹ I sin artikkel «Drag or saga om det norske riksarkivet» omtaler Asgaut Steinnes også perioden før 1817, men uten at verdivurderinger og kassasjonsforslag er tema.¹⁰ Han nevner så vidt 1734-registraturen, 1782-kommisjonen og Carl Deichman Møller. Kommisjonen beskrives utelukkende som en arkivordnings- og registreringskommisjon, selv om verdivurderinger og utarbeidelse av kassasjonsforslag var en vesentlig del av mandatet. Carl Møllers omfattende kassasjonsforslag er helt utelatt hos Steinnes.¹¹ Den korte omtalen Lajos Juhasz gir av Carl Møller nevner likedan kun ordningsarbeidene og 1792-registraturen.¹² Ole Kolsruds artikkel om norsk kassasjonsproblematikk begynner med opprettelsen av Riksarkivet i 1817 og kassasjonskommisjonen av 1822.

⁹ Birkeland, 1877, s. 41.

¹⁰ Steinnes, 1941, s. 1-11.

¹¹ Steinnes, 1941, s. 5.

¹² Juhasz, 1976, s. 20. Juhasz gjør også en feilkobling når han oppgir stadsfysikus Johannes Møller (Müller) som Carl Møllers far. Johannes Müller var stadsfysikus i Christiania på den tiden, men må ikke blandes sammen med Carls far og landfysikus i Bratsberg amt, Hans (Johannes) Møller.

Tidligere kassasjonsvurderinger er ikke nevnt.¹³ I et upublisert manus fremhever Kolsrud videre Henrik Wergelands arkivvise som det eldste manifest over arkivdepotenes målsetting – og dermed også det eldste verdimanifestet. Det er «Klenoder» og «Æressagn» for sitt Norge som hentes frem og formidles. Her vurderes også Wergeland som førende for «en vektforskyving til fordel for kulturelementet» bort fra «det statsadministrative element». ¹⁴ Kolsrud har muligens rett i at slike formål ikke eksplisitt var formulert tidligere i arkivkretser. Men tanker om arkivmaterialets nasjonale og historiske verdi var, som vi skal se, på ingen måte noe nytt.

Tidlige europeiske verdivurderinger

Innenfor romerretten hadde notarene en viktig funksjon ved å gi dokumenter, særlig økonomiske eller rettslige avtaler, en offentlig bekreftelse eller notoritet. Etter hvert kunne man også registrere eller deponere dokumenter i offentlige arkiver for å sikre deres offentlige status. Denne notar- eller notoritetsfunksjonen har siden levd videre i europeisk arkiv- og rettstradisjon som en viktig faktor i verdivurderingen av dokumenter, og dannet kjernen i tidlig moderne arkivteori slik denne ble utformet av juristene på 15- og 1600-tallet.¹⁵

Den franske historiker og *inspecteur général* 1978-1991 i det franske nasjonalarkiv Michel Duchein (1926-) deler denne oppfatningen. Notoritetsfunksjonen preget både kirkelige og verdslige arkivdepoter, selv om de europeiske landene fikk forskjellige politiske og byråkratiske tradisjoner, og dermed noe ulik arkivpraksis.¹⁶ Utover 1300-tallet etablerte byer og kongedømmer egne arkivdepoter. Innsynsbestemmelser

¹³ Kolsrud, 1986, s. 27.

¹⁴ Referert i Marthinsen, 2012, s. 27-28.

¹⁵ Duranti, 1994, s. 331-333. Elstad, 2001, s. 35.

¹⁶ Duchein, 1992, s. 14-16.

i eldre europeisk lovgivning var primært rettet mot arkiver som dokumenterte personers og institusjoners rettslige og økonomiske interesser. Arkivbruk basert på forsknings- og kulturarvinteresser kom senere.¹⁷

Den tyske historikeren Stefan Berger (1964-) påpeker derimot at mange nasjonalarkiv med røtter i middelalder eller tidlig moderne tid også skylder sin eksistens til samtidens antikvariske interesser. Fremstående adelsmenn og andre lærde var ivrige samlere av gamle dokumenter og bøker. Denne antikvariske tradisjonen fikk et stort omfang i Europa på 16- og 1700-tallet. Kongelige historiografer og antikvarer forfattet store historieverk. Topografiske og historiske framstillinger ble populære og var delvis basert på arkivmateriale.¹⁸ Det danske Geheimearkivet, etablert i 1663, ble gjennom 1700-tallet et sentrum for dansk-norsk historieforskning. De fleste geheimearkivarer var også fremstående forskere. De utviklet andre verdifulle verdivurderinger enn de rent administrative og juridiske. Denne utviklingen la grunnlaget for en ny type bevaringsvurdering der også historieforskningens behov skulle ivaretas.¹⁹

Ketelaar trekker trådene enda lenger bakover i tid. Med utgangspunkt i den franske kunsthistorikeren Jean-Michel Leniauds søken etter de lange linjer og langsomme endringer, ser han «a form of historical consciousness» også i førmoderne tid.²⁰ Men Ketelaar hevder likevel at historie- og kulturarvaspektet spilte en beskjeden rolle for arkivdepotene på 15- og 1600-tallet.²¹

Etableringen av nasjonale arkivinstitusjoner der kulturarv var en viktig oppgave, kom først på 1800-tallet. De var nært knyttet til den moderne

¹⁷ Thime, 2019, s. 55.

¹⁸ Berger, 2012, s. 3-4. Thime, 2016, s. 204, 218.

¹⁹ Thime, 2016, s. 218-228.

²⁰ Ketelaar, 2007, s. 344-346.

²¹ Ketelaar, 2007, s. 347-348.

nasjonalstaten og framveksten av et profesjonelt og uavhengig historiefag.²² Men, for å konkludere med Ketelaar, endringene skjedde ikke plutselig og gjennom enkeltstående hendelser. De var fostret gjennom en gryende historie- og kulturarvbevissthet langt bakover i tid og som skjøt fart på 15-, 16- og 1700-tallet.²³

Danske bevaringsvurderinger

Embetsstanden i Norge var lenge preget av danske adelsmenn, deres fullmektiger og medhjelpere. Mange norske embetsmenn fikk sin utdanning i Danmark og flere gjorde tjeneste innenfor sentraladministrasjonen i København.²⁴ Dansk arkivtenking og praksis kom av den grunn til å sette sine tydelige spor i Norge.

Frederik Wolff (-1677) ble geheimearkivar i 1676 og var den første som brukte denne embetsstittelen. Han utarbeidet en plan for å samle viktige dokumenter fra alle kanselliarkivene. De skulle danne grunnlag for historisk forskning og for undersøkelse av viktige historiske eller statsrettslige spørsmål. Hans tidlige død stanset virkeligjørelsen av planen.²⁵ Wolffs bevaringsplan omfattet 23 dokumenttyper. Det var i hovedsak traktater med fremmede makter, dokumenter som omhandlet konstitusjonelle forhold og kongens arverett, ulike privilegier, kongelige forordninger og andre sentrale instruksjoner samt kuriøse skrifter.²⁶ Slike dokumenter skulle overføres til geheimearkivet.²⁷ Wolff understreket geheimearkivets rolle som historikerens «fornemste Fundament» til beretninger både om freds- og krigstid, «notable» hendelser «samt andet

²² Berger, 2012, s. 3. Ketelaar, 2007, s. 344.

²³ Ketelaar, 2007, s. 354.

²⁴ Thime, 2016, f.eks. s. 118, 148, 183, 187, 188, 193, 201.

²⁵ Dansk Biografisk Leksikon, 1933-1944). Jørgensen, 1884, s. 46.

²⁶ Jørgensen, 1884, s. 257-261.

²⁷ Jørgensen, 1884, s. 42.

meere, som til Historien henhører».²⁸ Så eksplisitt var ikke arkivenes historiske betydning tidligere formulert.

Kanselliforvalter Jens Klog forfattet i 1718 en «Kort underretning om Acterne udi det Danske Cancellie». Den inneholdt blant annet kassasjonsforslag. Her er det vanskelig å se spor av Wolffs tanker. Det er heller ikke så overraskende. Wolff laget en bevaringsplan, Klog utarbeidet et kassasjonsforslag. Overflødige konsepter, der innholdet enten i sin helhet eller i ekstrahert form var innført i ulike protokoller, ble foreslått kassert. Troskapseder til kongen kunne kasseres når ny tronfølger var på plass og nye troskapseder var avgitt.²⁹ Dette var praktisk-administrative bestemmelser.

Hans Gram (1685-1748), Jakob Langebek (1710-1775) og nordmannen Gerhard Schøning (1722-1780) fulgte hverandre i embetet som geheimearkivar fra 1730. Den danske riksarkivar Adolph Ditlev Jørgensen (1840-1897) hevdet at arkivet i denne perioden var «midtpunktet for den historiske videnskap».³⁰ Fra slutten av 1700-tallet var likevel kassasjonsbehovet påtrengende. Omfattende kassasjoner ble blant annet gjennomført i landetaten. Rentekammeret kasserte fra 1770-årene store mengder pakkesaker og regnskap. I Danske kanselli hadde kassasjonene foregått nokså tilfeldig. Men fra 1801 ble det gjennomført bestemmelser om kassasjon hvert tjuende år.³¹ Geheimearkivet fikk plukke ut dokumenter man mente var historisk interessante, men hadde begrenset myndighet.

Grímur Jónsson Thorkelin (1752-1829) var geheimearkivar fra 1791. Der hadde han vært ansatt siden 1780. I 1809 forfattet han et skriv

²⁸ Jørgensen, 1884, s. 260.

²⁹ Arkivvæsenets arkiv. Danske kancellis arkivkontor, nr. 713, 1639–1736.

³⁰ Jørgensen, 1884, s. 71.

³¹ Jørgensen, 1884, s. 120-121.

til Danske kanselli om arkivets «formentlige bestemmelse». Thorkelins anbefalinger avvek lite fra Wolffs forslag i 1676.³² Men historieforskningens plass var svakere formulert. Den kom trolig i skyggen av et omfattende kassasjonspress. «Kassationer og atter og atter kassationer var nemlig tidens væsentligste livsytringer fra arkivernes side.» Slik oppsummerte Jørgensen slutten av 1700-tallet.³³

Andreas Lachman, Peter Vogt og 1734-registraturen

Akershusarkivet var ikke et «riksarkiv» eller sentralarkiv på linje med geheimearkivet. Det dansk-norske fellesrikets sentralforvaltning befant seg i København. Akershusarkivet bestod av arkivmateriale fra landsdekkende virksomheter i Norge, men i nesten like stor grad også fra lokale og regionale embetskontor.³⁴ Kan vi likevel gjenfinne Wolff og Thorkelins tankesett i norske bevaringsvurderinger? Og, ikke minst, satte geheimearkivets historieprofil spor i norsk arkivtenking?

Justisråd Peter Vogt hadde vært medlem av Overhoffretten siden 1718, lagmann i Kristiania siden 1722 og medlem av Matrikuleringskomisjonen i 1723. Kanselli- og assistentråd Andreas Lachman studerte allerede som 16-åring, avla baccalaureateksamen i 1702, reiste i inn- og utland og opparbeidet seg et ry som lovkyndig og boklærd.³⁵ Andreas Lachman ble tilsatt som registrator ved Slottsloven i 1711 og fikk

³² Jørgensen, 1884, s. 289.

³³ Jørgensen, 1884, s. 120.

³⁴ Thime, 2019, s. 58-59.

³⁵ Næss, 2014, s. 135-136.

dermed betydelig arkiverfaring.³⁶ Han var lagmann i Oppland fra 1712 og medlem av Overhoffretten fra 1713.³⁷

Gjennom utøvelsen av sine lagmannsembeter kjente de godt til arkivenes rettslige verdi. I sin dommergjerning erfarte de hvordan arkivmateriale kunne ha avgjørende betydning. Det gjaldt særlig i eiendomssaker og i tvistemål der økonomiske interesser stod i sentrum.³⁸ Mange lagmenn hadde erfaring som skrivere hos adelsmenn og høyt plasserte embetsmenn. Ifølge Hans Eyvind Næss var stillingen som riksskriver eller sekretær for stattholderen på Akershus en sikker vei til lagmanns-embetet.³⁹ Vi kjenner ikke alle detaljer i Lachman og Vogts karrierer, men det er rimelig å anta at de var fortrolige med fellesforvaltningens administrative praksis, herunder også arkivpraksis. Gjennom flere hundre år deltok lagmennene regelmessig når arkivdesignasjoner skulle utarbeides i forbindelse med embetsskifter.⁴⁰ Det er høyst sannsynlig at Lachman og Vogt utførte slike oppgaver før de påtok seg kartleggingen av Akershusarkivet i 1732.

1734-registraturen representerer en svært tidlig verdivurdering også sett i europeisk målestokk.⁴¹ Ved første øyekast kan de norske verdivurderingene virke litt tilfeldige. Men det finnes et mønster. Drøyt halvparten av dokumentene i Akershusregistraturen er innholdsbeskrevet. Dette var de viktigste. Den andre halvparten, som knapt ble nevnt eller svært summarisk beskrevet, fikk gjerne karakteristikk som verdiløse, uten nytte eller «efterrettighed», uten opplysning osv.

³⁶ Thime, 2016, s. 190.

³⁷ Weidling, 2000, s. 226 og 314.

³⁸ Thime, 2016, s. 211-217.

³⁹ Næss, 2014, s. 129.

⁴⁰ Thime, 2016, s. 184.

⁴¹ Duchein, 1992, s. 17, nevner en arkivinstruks utarbeidet i Torino i 1731 for Sardinias kongelige arkiv som et av flere tidlige europeiske eksempler på bevaringsvurderinger.

Hva karakteriserer de «verdiløse» dokumentene, og har de «viktige» noen fellestrekk? De siste omhandlet ofte endringer i forvaltningsapparatet, det vil si deling, sammenslåing eller opprettelse av prestegjeld, sogn, rettskretser, fogderier med videre. Videre finner man her ulike typer eiendomsdokumenter, ofte skjøter og makeskifter. Kongelige privilegier til adel, byer og borgerskap, traktater med fremmede land og ulike typer påbud og forbud ble gjerne også utførlig beskrevet. I motsetning ende finner man de såkalte «partikulære» saker, saker som angikk bestemte personer, steder osv. Dette kunne være saker om mannskap til marinen, skatterestanser og skatteinndrivelse, om tømmerhugst, ulike bønne- eller klageskriv (supplikker), anbefalinger til ledige stillinger, reisepermisjoner, bevillinger til fri rettsprosess på grunn av fattigdom (beneficium paupertatis) samt om kirker og hospitalslemmer. Men det kunne gjerne også dreie seg om korrespondanse mellom høytstående embetspersoner, slik som «adskillige Breve til Vice Stadtholder Gabel» fra stiftamtmanden i Kristiansand om en «Misforstaaelse» mellom stiftamtmanden og biskopen i Kristiansand. Dette var likevel en enkeltsak «af ingen Betydning», selv om det involverte noen av landets øverste embetsmenn.⁴²

Kongebrevene var de viktigste, dersom de fortsatt hadde gyldighet. Som nevnt ble den første pakken i registraturen, gamle kongebrev, vurdert som betydningsløs. Denne vektleggingen av aktualitet kommer tydelig fram mot slutten av registraturen der det fastslås at noen typer gamle Overhoffrettsdokumenter kunne kasseres fordi «Loven befrie Jusitz Secretairen for saa lang tiids ansvar».⁴³ Gamle dokumenter som ikke lenger hadde gyldighet ble kategorisert som unyttige. Bevaringsvurderingen tok utgangspunkt i de administrative og juridiske behov. Da var aldri mer en kassasjonsgrunn enn et argument for bevaring.

⁴² 1734-registraturen, s. 186.

⁴³ 1734-registraturen, s. 420.

Spesielle hendelser kunne også bli registrert, neppe av annen grunn enn at de beskrev noe uvanlig. Således nevnes et dokument om et hollandsk skip som skulle være pestbefengt.⁴⁴ Det samme gjaldt et dokument om admiral Trampes sjøslag i 1676 og benådningen av en dødsdømt bigamist.⁴⁵

Vogt og Lachmans verdivurderinger følger tydelig en juridisk/administrativ arkivforståelse. Det er heller ikke særlig overraskende. Dette synes å være en felleseuropeisk praksis med røtter langt tilbake i tid. Danske geheimearkivarers vektlegging av arkivene som fundament for historiske framstillinger er i liten grad synlig hos Vogt og Lachman. Det trass i at stattholder, og øverst ansvarlige for Akershusarkivet, Christian Rantzau (1684-1771), jevnlig brevvekslet med geheimearkivar Hans Gram.⁴⁶

Kassasjonskommisjonen av 1782

Arkivene på Akershus slott hadde lenge slitt med dårlige arkivlokaler og plassmangel. Rot, fuktighet, rotter og mus var en konstant utfordring. Christian Rantzau, stattholder 1731-1739, karakteriserte i 1732 arkivet som en svinesti. Stattholder Jacob Bazon (1688-1775, stattholder 1750-1771) fortvilte i 1757 over den «Confusion» som arkivet befant seg i. Stiftamtmann Diderik Otto von Grambow (1732-1773, stiftamtmann 1772-1773) bemerket syrlig høsten 1772 at «Det Norske Rigsarchiv bevares, eller rettere sagt bederves paa Aggershuus fæstning.»⁴⁷ Klager over mangelfulle og overfylte arkivrom var en gjenganger utover 1700-tallet.⁴⁸

⁴⁴ 1734-registraturen, s. 117.

⁴⁵ Thime, 2016, s. 153.

⁴⁶ Thime, 2016, s. 149, 221.

⁴⁷ Berg, 1950, s. 236.

⁴⁸ Thime, 2016, s. 107, 150, 210.

Stiftamtmann Levetzau (stiftamtmann 1774-1784) mente noe måtte gjøres. I 1781 foreslo han seg selv og lagmann Herman Colbjørnsen (1727-1794, lagmann fra 1774) til en kommisjon for å vurdere hva som skulle bevares og kasseres, og da ikke bare i Akershusarkivet. Mengdeproblematikken angikk nemlig også de øvrige stifts- og amtsarkivene rundt om i landet.⁴⁹ Siden lovbestemmelsen om pliktavlevering av lagtingsprotokoller i 1587 fungerte stifts- og amtsarkivene i økende grad som regionale arkivdepoter. I tillegg til amtets egne arkiver, måtte de ta hånd om arkivmateriale fra andre embetskontor, først og fremst fra rettsembetene og fogderiene.⁵⁰ I forbindelse med delingen av Opplands amt i 1781 søkte begge de nye amtmennene om tillatelse til å kassere «de mangfoldige med Archivet leverede Breve for Fogder, Sorenskrivere og Procuratorer». Dokumenter som var eldre enn fem år kunne etter deres syn kasseres. Disse var «for Efftertiden aldeles unyttige». De burde vike for viktigere dokumenter og protokoller. Rentekammeret ga tillatelse til kassasjon av dokumenter som var eldre enn 15 år.⁵¹

Levetzau ønsket å lage «en Regel for Efftertiden om hva som hører til Archivet eller ikke». Dette var en helt ny tilnærming, langt forut for sin tid. Kassasjonsregler forut for arkivdanning ble utviklet først i andre halvdel av 1900-tallet.⁵² Forslaget fikk kongelig godkjenning 4. januar 1782 og kassasjonskommisjonen ble oppnevnt med de nevnte herrer Levetzau og Colbjørnsen som medlemmer. Alle kassasjonsforslag skulle godkjennes av Danske kanselli.⁵³

Verken Levetzau eller Colbjørnsen rakk å begynne på arbeidet. Jørgen Scheel (1737-1795) etterfulgte Levetzau i 1784. De strevde alle med

⁴⁹ Arkivvesen 1732-1859. PM 3. november 1781.

⁵⁰ Thime, 2019, s. 53.

⁵¹ Arkivvesen, Akershus stiftsarkiv 1750-1813. PM 2. desember 1782..

⁵² Kolsrud, 1986, s. 35

⁵³ Arkivvesen 1732-1859. Kongebrev den 4. januar 1782.

å få tilsatt en medhjelper. Oluf Qverner, en tidligere medarbeider hos stiftamtmanden, meldte seg til tjeneste i desember 1789, bare noen dager før Frederik Moltke (1754-1836) ble utnevnt til stiftamtmand og nytt kommisjonsmedlem. Qverner ble vurdert som kompetent. Han skulle skille ut alle «uduelige» papirer for kommisjonens bevaringsvurdering. Deretter skulle man fradele arkivene etter amt og stiftamt og til slutt lage en registratur over det resterende.⁵⁴ Avtale ble skrevet i april 1790. Men Qverner tiltrådte aldri stillingen. Den 2. september 1790 sa Carl Deichman Møller seg villig til å utføre oppgaven.⁵⁵ Vi vet ikke hvorfor Møller plutselig erstattet Qverner. Men en nærmere titt på personene Moltke og Møller, deres familier og omgangskrets kan gi noen forklaringer, og bidra til å kaste lys både over hendelsene og Carl Møllers arbeid.

«den fineste, meest urbane Verdenstone»

Biskop Claus Pavels ble i 1793 residerende kapellan i Eidanger prestegjeld i Bratsberg amt. I Porsgrunn fant han et miljø med «den fineste, meest urbane Verdenstone».⁵⁶ I byen og nærmeste omegn bodde velstående forretningsmenn og embetsmenn med sine familier. De var kjøpmenn, trelasthandlere, skipsredere, gods- og jernverkseiere med store formuer, velutdannede med lange utenlandsopphold, levende opptatt av musikk, litteratur og historie, og godt orientert om samtidens åndsstrømninger.⁵⁷

⁵⁴ Arkivvesen 1732-1859. PM fra Scheel og Colbjørnsen 19. desember 1789.

⁵⁵ Arkivvesen 1732-1859. PM fra Carl Møller 2. september 1790. PM 5. desember 1792 viser til Rentekammerets ordre 3. april 1790 som hjemmel for utbetalinger til Carl Møller.

⁵⁶ Riis, 1866, s. 126.

⁵⁷ Aall, 1939, s. 8.

Frederik Moltke var en av disse opplysningsmennene. Han var født i Odense og ble i 1781 utnevnt til amtmann i Bratsberg. Han bosatte seg på Menstad gård ved Porsgrunn, og giftet seg med datter av den velstående Herman Leopoldus Løvenskiold (1739-1799). Amtmann Moltke ble raskt inkludert i kretsen av svært velstående familier i Porsgrunn og Skiensområdet. Frederik Moltke trivdes i dette miljøet. Han var en lojal embetsmann med liten sans for revolusjonære ideer, men like fullt en ivrig tilhenger av opplysningstidens tro på utbredelse av nyttig kunnskap. Og han utviklet en ekte interesse for Norge og landets historie.⁵⁸ I Porsgrunn ble Moltke også kjent med Hans Møller (1733-1796), Carl Møllers far. Amtmannen holdt ofte «litterære collatser» i hjemmet sitt på Menstad. Møller og Moltke var blant de ivrigste debattanter og man kunne fornemme «noe av en fransk opplysningstids salong i denne lærde krets».⁵⁹ Vitenskapelige og filosofiske diskusjoner var vanlige også i selskapslivet, dominert av «Dr. Møllers Dybsindighed og Moltkes skarpsindige Vid».⁶⁰ Moltke var amtmann i Bratsberg i sju år inntil han i 1788 overtok som stiftamtmand i Kristiansand. Året etter ble han utnevnt til stiftamtmand i Akershus. Det innebar også et overordnet ansvar for Akershusarkivet.

Moltke og Møller beholdt kontakten også etter at Moltke var flyttet fra Bratsberg amt. De var begge blant innbyderne til stiftelsen av Det Topographiske Selskab i Norge i 1791. Formålet var å «samle og udbrede en nøjere Kundskab om Norge».⁶¹

⁵⁸ Dansk biografisk leksikon.

⁵⁹ Tønnessen, 1956, s. 535.

⁶⁰ Aall, 1939, s. 8.

⁶¹ Rosted, 1792-1793, s. innholdsfortegnelsen, 13, 20.

Hans Møller ble en del av Porsgrunns sosiale elite da han giftet seg med Eleonore Hedvig Rasch (1736-1817). Carl Møller var deres eldste sønn. Hans (Nielsen) Møller, også kalt Johannes, ble født i Danmark, like utenfor Fredericia. Han studerte medisin både i København, Paris og London, og var veterinærstudent i Lyon, med kongelig stipend. I 1768/69 startet han legepraksis i Skien. Den 23. desember 1771 tok han medisinsk doktorgrad ved København universitet.⁶² Deretter flyttet han tilbake til Norge. Her ble han den 28. mai 1772, «i Huuset», forlovet og gift. Da var Eleonora høygravid. Forlovere var Carl Deichman (1700-1780), stifteren av det Deichmanske bibliotek i Christiania og Eleonoras onkel, samt lagmann og borgermester i Skien, Jonas Greger (1722-1777).⁶³

Hans Møller, ukjent kunstner.

Landfysikat for Bratsberg amt ble opprettet ved kgl. res. 6. oktober 1773.⁶⁴ Hans Møller ble deretter ansatt i stillingen som landets første landfysikus.⁶⁵ Samtidig avsluttet han sin private legepraksis. På hans initiativ ble nytt amts- eller radesykehus besluttet opprettet i 1774. To år senere var sykehuset ferdig og Møller tilsatt som bestyrer.

Hans Møller publiserte flere artikler i «Topographisk Journal for Norge» og i Hermoder. Tidsskriftene utkom henholdsvis fra 1792

og 1795. Han skrev om husdyrhold, botanikk, utdanning, gammel folkemedisin og helseforhold.⁶⁶ Han var medlem av Vitenskapsselskapet i Trondheim fra 1773.⁶⁷ Møller var en varm talsmann for et norsk universitet og offentliggjorde i 1795 «Forsøg til en Plan til et Universitet i Norge». Her understrekes «Historiens store Nytte og Indflydelse i alle Videnskaber».⁶⁸

Forholdet mellom **Carl Deichman** og Hans Møller var mer enn en ren familierelasjon. Carl Deichman var født i Odense. Familien arvet en betydelig formue av farbroren Evert Deichman. Sammen med broren Wilhelm kunne han derfor investere og bli partseier i flere jernverk.⁶⁹ I tillegg eide de sagbruk og samarbeidet med Niels Aall (1702-1784) om rederivirksomhet og trelasthandel. Jernverkene ble solgt til Herman Leopoldus Løvenskiold (1701-1759).⁷⁰ I 1742 kjøpte brødrene Tollbodøen hvor de ble boende som ungarer til sin død. Her skapte Carl sin store bok- og gjenstandssamling. Han ble medlem av «Det Kongelige Danske Selskab til den Nordiske Histories Forbedring» i 1750, «Det Kongelige Danske Videnskabers Selskab» i 1758 og «Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab» i 1769. Tollbodøen ble et midtpunkt i Porsgrunns kulturelle miljø. Carl skrev selv om en rekke emner, også historie. Han brevvekslet med flere av tidens lærde, blant andre geheimearkivarene Gram, Langebek og Schøning. I 1779 testamenterte Carl hele samlingen til opprettelsen av et bibliotek i Christiania. Den bestod av omtrent 6000 bøker, 343 manuskripter, 37 skjøter og brev, 124 kart og tegninger, samt antikviteter, mynter,

⁶⁶ Rosted, 1792-1797. Schmidt, 1796-1797.

⁶⁷ Schmidt, 1960, s. 36.

⁶⁸ Møller, 1795, s. 24, 79-81.

⁶⁹ Møller, 1790, s. VI.

⁷⁰ Kraft, 1824, s. 63, 66.

⁶² Wille, 1805, s. 289. Nyerup, 1820, s. 416.

⁶³ Eidanger ministerialbok nr. 6, 1764-1814, s. 112.

⁶⁴ Fogtman, 1786, s. 437.

⁶⁵ Bystrom, 1992, s. 17.

mineraler, sjødyr og sjøvekster.⁷¹ Biblioteket ble innviet 12. januar 1785.⁷² Hans Møller skulle ifølge testamentet ordne, pakke og sende bøkene til Christiania. For dette arbeidet ble han tilgodesett med 400 riksdaler, mer enn hele årslønnen han hadde som landfysikus og bestyrer av amtssykehuset.

Carl Deichman og Hans Møller fant hverandre i en felles lidenskap for bøker og vitenskap. Dette åndelige slektskapet kommer tydelig til uttrykk i Hans Møllers forord til den deichmanske samlingsoversikten: På Tollbodøen nådde Carl Deichman det, «som fra hans Ungdom havde været hans Hoved-Lyst, nemlig at Han i en saa kaldet Philosophisk Ledighed kunde dyrke Boglige Kunster og Videnskaber, og hvem uden de, som have en lige Tilbøyelighed, skionne denne Lykke».⁷³

Carl Møller ble døpt «Carl Deicmand» den 7. juli 1772. Carl Deichman var en av fadderne.⁷⁴ Carl ble trolig undervist i hjemmet. Huslærere kunne være dyrt og kvaliteten variabel. Allmueskolen var ikke noe alternativ i hans krets. I 1787 fikk han være med brødrene Niels (1769-1854) og Jørgen Aall (1771-1833) til London. De dro med et av farens, Nicolai Benjamin Aalls (1739-1798), mange skip. Hensikten var å lære språk og handelsfag.⁷⁵ Aall-brødrene begynte på pensjonatskole utenfor London. Deretter tilbrakte de ett år i Frankrike og kom hjem i 1789.⁷⁶ Carl Møller deltok i alle fall i deler av reisen

og skolegangen.⁷⁷ Carls deltakelse på utenlandsreisen var trolig ment som en dannelsesreise. Han hadde ingen forretningsarv å forvalte. En fremtid som forretningsmann kan likevel ha fristet.

De veivalg som skulle tas var ikke opp til ungdommen selv å bestemme. Fedrenes vilje var avgjørende. Jacob Aall gir i sine «Optegnelser» en levende fremstilling av fedrenes autoritet på denne tiden.⁷⁸ Selv om Hans Møller kanskje var mindre streng, var respekten for farsviljen sterk.

Vi vet ikke når Carl kom hjem eller hva han foretok seg etter utenlandsreisen. Han gjennomførte neppe universitetsstudier. Det ville i så fall vært nevnt i forbindelse med hans tilsetting som arkivar i 1790. Det vi vet, er at han i september 1790, 18 år gammel, påtok seg et omfattende arkivoppdrag på Akershus slott. Vi kjenner ikke Hans og Carl Møllers motiver, men følgende forklaring er ikke usannsynlig.

Den 16. februar samme år hadde faren ferdigstilt utgivelsen av en fortegnelse over Deichman-samlingen. Det var en begivenhet. Nå kunne et større publikum få innsyn i den verdifulle samlingen. Hans Møller hadde som nevnt hatt et hovedansvar for å ordne, beskrive og overføre den deichmanske samlingen. Arbeidet kan ha gitt mersmak. Hans Møller søkte stillingen som auksjonsdirektør i Christiania da Jacob Bartholin døde i 1784. Hans Møllers forslag var at denne stillingen skulle kombineres med utviklingen av Deichmansbiblioteket og et tilknyttet akademi. Stiftamtmanden støttet forslaget, men Danske kanselli vendte tommelen ned. Dette var en stor skuffelse for Hans Møller, som allerede da ga uttrykk for en viss slitasje på grunn

⁷⁷ Steen, 1948, s. 43. Niels Aalls brev til faren 22. 9.1788, der han hilser fra Mr. Møller.

⁷⁸ Aall, 1939, s. 15.

⁷¹ Møller, 1790. Her er talt opp samtlige. Antallet oppgitte numre er færre, men mange numre inneholder flere bøker og dokumenter.

⁷² Wille, 1805, s. 285 og Norsk biografisk leksikon (heretter NBL).

⁷³ Møller, 1790, s. VI.

⁷⁴ Porsgrunn ministerialbok nr. 2, 1764-1814, s. 44-45.

⁷⁵ Steffens, 1908, s. 196-199. Brev fra Niels Aall til foreldrene 1787-1818, brev datert 24. august 1787.

⁷⁶ NBL, Steffens, 1908, s. 451 og Tønnessen, 1965, s. 465.

av alle reisene som landfysikus.⁷⁹ Samtidig kjente Hans Møller godt til Akershusarkivet. Deichmansamlingen omfattet begge de to store Akershusregistraturene fra 1622 (klosterarkiv fra middelalderen) og 1734 (arkivbestanden på Akershus slott). De omtales spesielt i Carl Deichmans forord til katalogen.⁸⁰ Frederik Moltke hadde nettopp tiltrådt som stiftamtmand og ansvarlig for arkivet. Enten ble Oluf Qverner forhindret fra å utføre det arkivoppdraget han påtok seg i april 1790, eller så ble han skjøvet til siden av en ambisiøs, vitenskaps- og historieinteressert amtsfysikus med mektige allierte. For dette var neppe Carls eget initiativ. Stiftamtmand Moltke og lagmann Colbjørnsen understreket at det var landfysikus Møller som «meldte sig» og som tilbød å veilede sin sønn i arbeidet.⁸¹ Carl utviste heller ikke noen synlig interesse for historie og vitenskap, verken i 1790 eller senere i livet.

Det var bevilget 300 riksdaler til arbeidet, ikke så mye oppgaven tatt i betraktning. Hvorfor ønsket Hans Møller at hans eldste sønn skulle ta fatt på et arbeide som for de fleste fremsto som lite attraktivt? Og hvorfor ville han selv bruke tid på dette? Gjennom flere tiår hadde stiftamtmanden forsøkt å rekruttere noen som kunne ordne Akershusarkivet. De som søkte jobben var til dels fattige menn som primært så en mulighet til å brødfø seg selv og familien.⁸² Det var vanskelig å finne noen som var godt kvalifisert. Hans Møller led så vidt vi vet ingen pengenød. Reiseavstanden fra Christiania til Porsgrunn, der han bodde og hadde sitt daglige virke, var også betydelig. Dette var en tid da hester, seilskip og egne bein var eneste fremkomstmiddel. Han var heller ikke helt ung og slet med helseplager. Noen mulige motivasjonsfaktorer har vi allerede nevnt. I tillegg kunne det norske

⁷⁹ Berg, 1940, s. 111-113.

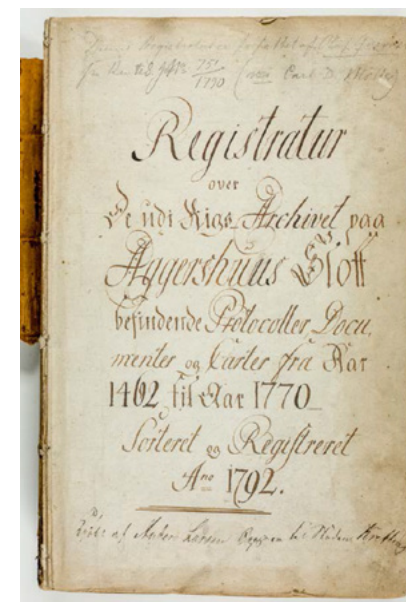
⁸⁰ Møller, 1790, s. xxv, 344 og 355.

⁸¹ Arkivvesen 1732-1859. PM til Danske kanselli datert 16. april 1791.

⁸² Thime, 2016, s. 174-175.

riksarkivet på Akershus skjule skatter av uvurderlig verdi for landets historie og for vitenskapen. Her kunne det vanke både heder og ære. Hva var da mer naturlig enn å la sønnen gjøre grovarbeidet, mens faren bisto med veiledning? Carl Deichman Møller bar til overmål navnet til bibliotekets grunnlegger. Han kunne videreføre arven etter grandonkelen. Carl Møller hadde også sine kvaliteter. Claus Pavels omtalte han i 1795 som mindre interessant enn broren Nicolay, men dog edel og aktverdig.⁸³ I 1806 betegnes han som en utmerket fløytespiller.⁸⁴ Et par tiår senere skulle han bli en av Porsgrunns mest velstående forretningsmenn. Men i 1790 var Carl Møllers fremtid såpass uavklart at et arbeide som arkivar på Akershus slott trolig fortonte seg som en god løsning.

Carl Møllers oppvekstmiljø, hans nære krets av familie og venner, hørte til den absolutte åndselite i landet. De var levende interessert i landets historie, arkiver og andre oldsaker. Man skulle tro at denne bakgrunnen, temmelig ulik Vogt og Lachmans, ville resultere i andre bevaringsvurderinger av Akershusarkivet enn tidligere.

Tittelside til Akershusregistraturen av 1792, utarbeidet av Carl Deichman Møller. Foto: Torkel Thime.

⁸³ Riis, 1866, s. 145.

⁸⁴ Schwach, 1992, s. 50.

Carl Møllers bevaringsvurderinger

Carl Møllers oppdrag var for det første å identifisere de «uodelige Papirer» slik at kommisjonen kunne fatte en kassasjonsbeslutning. Deretter skulle han «separere» stiftamts- og amtsarkivene for seg og forfatte en registratur over kongelige forordninger, reskripter, kollegialbrev, protokoller osv, med «en tydelig Extract af hvert Documents Indhold».⁸⁵ Et forskudd på 50 riksdaler ble utbetalt.⁸⁶ Carl gikk i gang med ungdommelig pågangsmot. I løpet av høsten og vinteren utarbeidet han foreløpige arkivfortegnelser, en disposisjon for en samlet registratur samt et omfattende kassasjonsforslag. Han foreslo også å binde inn og lage en komplett samling av kongebrev. Alt dette ble presentert for arkivkommisjonen den 26. februar 1791.⁸⁷

Stiftamts- og amtsarkivene skulle fradeles. I Møllers forslag til disposisjon er likevel rettsprotokollene fra lagmenn og sorenskrivere tatt med. Dette på tross av at disse protokollene tilhørte amts- og stiftamtsarkivet.⁸⁸ Det kan ikke bety annet enn at rettsprotokollene var ansett som svært viktige. De ble også plassert aller først. Møller ga ikke noen eksplisitt begrunnelse for dette grepet. Han har trolig ikke følt behov for det. Rettsprotokollene var blant de mest etterspurte arkivsakene. Etter de lokale rettsprotokollene finner vi Overhoffretens og Slottslovens protokoller. Carl Møller gjør et poeng av at protokollene var det første man brakte i orden, deretter dokumentpakke-⁸⁹ Protokollene var enklest å ordne. Det kan være en av årsakene

til at disse ble håndtert først. Men protokollene ble trolig også ansett som viktigere enn pakkene. Det understrekes av at Carl Møller utarbeidet en oversikt over de protokollene som manglet. En tilsvarende mangelliste for dokumenter eller pakker ble ikke laget. Kongebrevene kom som vanlig først. Men her var de innbundet i 18 bind og fremstod dermed som protokoller. Som protokoller ble de også svært sparsomt beskrevet, utelukkende med tittel og årstallsangivelse – som øvrige protokoller, dette i sterk kontrast til 1734-registraturens til dels detaljerte beskrivelse av kongebrevene.

Vi finner de samme seriene både i 1734- og 1792-registraturene, men i ulik rekkefølge. 1792-registraturen inneholder dessuten en rekke nye serier med dokumenter som delvis er eldre enn 1730. Hvorvidt dette er dokumenter som ble omplassert eller som tidligere ikke var beskrevet, er ikke tilstrekkelig undersøkt.

Carl Møller foreslo flere tiltak for å redusere arkivmassen. Dubletter kunne fjernes ved å lage en innbundet kongebrevsamling. Prosessekstrakter og konseptstevninger for Overhoffretten ville, på grunn av omfanget, ta «flere Mænds levetiid» å lage. Men siden de var foreldet, mente Møller de kunne kasseres. Han støttet seg her til Lachman og Vogt som allerede i 1734 hadde erklært disse for å være verdiløse. I tillegg mente Møller at utfallet av sakene, og dermed det vesentligste, ville finnes i de såkalte avsikts- eller domsprotokollene. Manntalls- og utskrivingsruller burde kasseres. Her var Carl Møller helt på linje med Vogt og Lachman, som flere steder i 1734-registraturen karakteriserte denne typen materiale som verdiløst. Fogdenes, sorenskrivernes og prestenes korrespondanse med stattholdere og stiftamtmenn var særlig omfangsrike. De utgjorde ifølge Carl Møller flere vognlass. Å innholdsbeskrive dokumentene ville være et arbeide uten ende. Også her støttet han seg til Vogts og Lachmans verdivurdering. Møller påpekte

⁸⁵ Arkivvesen 1732-1859. Notat september 1790.

⁸⁶ Arkivvesen 1732-1859. Notat september 1790. Brev fra stiftamtman Moltke 7. september 1790.

⁸⁷ Arkivvesen 1732-1859. Carl Møllers brev til arkivkommisjonen 26. februar 1791 og PM til Danske kanselli datert 16. april 1791.

⁸⁸ Thime, 2019, s. 53.

⁸⁹ Det samme ser vi i Hans Møllers fortegnelse over Deichmansamlingen (Møller, 1790). Her er også bøkene plassert først, deretter kommer manuskripter, brev, kart og tegninger. Innenfor hver gruppe var materialet først ordnet etter format, deretter tematisk.

videre at materialet hadde ligget urørt siden 1734. Det vesentlige av innholdet kunne i tillegg gjenfinnes i protokollene. De månedlige tollbodekstraktene burde kasseres. De var omfangsrike og opptok verdifull plass.

Kassasjonsanbefalingene var omfattende. Vi kan spore et element av tvil i Carl Møllers forslag. Han foreslo nemlig til slutt at «det mindst betydelige» kunne plasseres i en mørk, «smal, tom og tør Kielder». Det ville være mindre radikalt enn å kassere materialet, og reversibelt.

Carl Møllers forslag er bemerkelsesverdig på flere måter. Det første som slår en, er likheten mellom Møllers forslag og de vurderinger som forfatterne av 1734-registraturen gjorde. I flere tilfeller lente han seg på Vogt og Lachmans vurderinger. Dette på tross av den svært ulike bakgrunnen de hadde. Man skulle kanskje tro at Carl Møller, under farens veiledning, ville fremhevet arkivenes forskningsmessige og historiske verdi. Men ingen slike argumenter finnes i forslaget som han presenterte i februar 1791. Hvorfor slo ikke Hans Møllers interesser og de verdiene han og hans lærde miljø i Porsgrunn omfavnet igjennom i arbeidet med Akershusarkivet?

En hovedforklaring er trolig at både Carl og faren allerede i starten ble fanget av en sterk fagtradisjon. Akershusarkivet og oppdraget var overveldende. Det gjaldt særlig pakkesakene. Mens antallet manuskripter i Deichmansamlingen kun talte noen hundre, var det umulig å estimere dokumentomfanget i Akershusarkivet. Her opererte Carl med måleenheten «Vognlas». Han innså at enkelte serier ville ta flere menneskealdere å registrere. Oppgaven må ha virket uoverkommelig – og betalingen dårlig. Da var det enklere å gripe til eksisterende oversikter som kunne lette arbeidet. 1734-registraturen var den mest komplette fortegnelsen som fantes, og den eneste som også inneholdt

verdivurderinger. En sammenligning mellom registraturen Carl Møller slutførte i 1792 og 1734-registraturen viser et klart avhengighetsforhold. Når han på denne måten tok utgangspunkt i tidligere arkivarbeid, ble han også fanget av fagets tradisjoner. Hadde Møller begynt med blanke ark, ville kanskje forslagene sett annerledes ut.

Det er også en kjensgjerning at farens helse var dårlig.⁹⁰ Dette kombinert med et stort arbeidspress hjemme i Porsgrunn, kan ha ført til at veiledningsrollen ble mindre omfattende enn planlagt. Vi vet i det hele tatt svært lite om Hans Møllers bidrag. Jeg har ikke funnet hans navn nevnt i noen av dokumentene som er gjennomgått, annet enn i forbindelse med tilsetningen av Carl Møller. Det kan tyde på at Carl ble stående temmelig alene med arbeidet. Da var det mer nærliggende å søke støtte i eksisterende praksis enn å forsøke helt nye innfallsvinkler.

I tillegg ble de eldste og historisk sett mest interessante norske dokumentene gjerne sendt til København, til det kongelige bibliotek, geheimarkivet eller andre samlinger. En rekke kongelige bestemmelser både på 16- og 1700-tallet påbød slike overføringer.⁹¹ Arkivene på Akershus ble derfor kanskje ansett som mindre interessante.

Likevel kan det fastslås at det fantes en betydelig bevissthet i samtiden om arkivenes historiske verdi, også de av nyere dato. Flere topografiske beskrivelser fra andre halvdel av 1700-tallet vektlegger betydningen av arkivene. Hans Jacob Wille takker i 1786 til og med amtmann Moltke for bruken av Bratsberg amtsarkiv «hvoraf jeg har samlet adskillige Oplysninger».⁹² Bartholomeus Løvenskiold redegjør i sin

⁹⁰ Bricka, 1887-1905, s. 58.

⁹¹ Thime 2016: s. 221-222.

⁹² Wille, 1786, s. 4.

topografiske beskrivelse over Bratsberg amt i 1784 for amtsarkivets eldste dokumenter (1589-1699) og referer til «Rare gamle Documenter der følge med Værkets (Bolvig jernverk) Ejendomme» som «ere læseværdige for den sande Nyttes og Alderdommens Skyld», alle henlagt «til Værkets øvrige Archiv.»⁹³ En tilsvarende beskrivelse fra 1789 bemerker at man måtte bruke gjenparter av gamle dokumenter til erstatning for originalene ettersom Skien rådhus brant i 1766.⁹⁴ Men, som sagt, denne historiske arkivinteressen lar seg vanskelig å spore i Carl Møllers bevaringsvurderinger.

Det andre iøynefallende trekk er at forslagene ikke vurderer informasjonsinnholdet i dokumentene, men bruker innholdsneutrale kassasjonskriterier. Carl Møller var for det første opptatt av redundans. Innbinding av kongebrevene skulle gjøre det mulig å kvitte seg med dubletter. Overhoffrettens prosessekstrakter og konseptstevninger kunne kasseres, blant annet fordi det viktigste ville finnes i domsprotokollene. Embetskorrespondanse kunne kasseres fordi det vesentligste innholdet kunne gjenfinnes i protokoller. Informasjonen kunne med andre ord bevares i aggregert form. Plass kunne spares samtidig som det mest sentrale innholdet ble bevart.

Økonomi og plassmangel har alltid vært et helt sentralt argument for kassasjon. Det var også den viktigste grunnen til at tollbodsekstraktene skulle kasseres. Det var for tids- og kostnadskrevende å registrere embetskorrespondansen. Det samme gjaldt Overhoffrettens prosessekstrakter og konseptstevninger. Nytten stod ikke i forhold til kostnadene.

Etterspørsel var også et av Carl Møllers verdikriterier. Ønsket om å kassere embetskorrespondanse ble delvis begrunnet med at materialet ikke hadde vært etterspurt de siste 60 år.

Carl Møllers kassasjonsforslag virker på mange måter svært moderne. Mange av de samme bevarings- og kassasjonskriterier har vært sentrale også i nyere kassasjonsstrategier. Begrepsbruken er ulik, men det finnes mange fellestrekk.⁹⁵ Carl Møllers verdikriterier bar ikke preg av samtidens vitenskapelige eller historiske interesser. De var heller et uttrykk for praktisk/administrative vurderinger der målet var å redusere arkivmengden.

Herrene Colbjørnsen og Moltke hadde ingen innvendinger, verken mot registraturdisposisjonen eller kassasjonsforslaget. Tvert imot.⁹⁶ Men de valgte å legge saken frem for Danske kanselli.⁹⁷ Svaret kom bare halvannen måned senere. Carl Møller fikk gjennomslag for det meste. De kongelige reskriptene skulle ordnes kronologisk og innbindes. Tollbodsekstraktene kunne kasseres, manntalls- og utskrivingsrullene kunne overføres til Generalkrigskommissariatet. Dokumenter vedrørende Kongsberg sølvverk kunne overføres dit. Fogdekorrespondansen skulle kasseres, det samme gjaldt dokumentene knyttet til Overhoffretten. Kjelleren under slottsarkivet kunne innredes med en reol for plassering av de minst viktige dokumentene.⁹⁸

Carl Møller fortsatte arbeidet. En ny registratur over Akershusarkivet ble ferdigstilt i 1792. Registraturen omfattet arkivmateriale fra 1462 til 1770, altså dokumenter som var 20 år og eldre. Det er vanskelig å fastslå hvorvidt arkivstykker som ble vurdert som verdiløse i 1734 ble

⁹⁵ Se for eksempel Bevaringsutvalget 2002.

⁹⁶ Arkivvesen 1732-1859. Notat datert 19. mars 1791.

⁹⁷ Arkivvesen 1732-1859. PM til Danske kanselli datert 16. april 1791.

⁹⁸ Arkivvesen 1732-1859. PM fra Danske kanselli datert 4. juni 1791.

⁹³ Løvenskiold, 1784, s. 22 og 132.

⁹⁴ Thue, 1789, s. 154-155.

tatt med i 1792-registraturen. Opplysningene om slike dokumenter er for sparsomme til at de kan identifiseres. Vi finner imidlertid igjen mange av de øvrige dokumentene fra 1734-registraturen i 1792-utgaven. Nye tilvekster gjorde 1792-registraturen mer omfattende. Den inneholder også langt flere serier enn 1734-registraturen, men likhetstrekkene er mange. Vi finner de samme seriene i begge registraturene, om enn i noe ulik rekkefølge. Mange beskrivelser er direkte avskrift fra 1734-registraturen.

Den mest markante nyheten var utarbeidelsen av et omfattende alfabetisk emneregister på slutten av 1792-registraturen. Den ga andre innganger enn de tradisjonelle. Emneord som for eksempel gammel og pergament signaliserte nye bruksbehov og verdivurderinger. Det er kanskje det eneste synlige tegnet på en bredere verdivurdering enn den tradisjonelle juridisk-administrative.

Bevaringsvurderingene fra 1734 er helt fraværende i 1792-registraturen. Det utgjør også en markant forskjell mellom de to registraturene. Først på slutten av 1792-registraturen omtales arkivmateriale som anses å være av liten verdi. Det var 69 store pakker som inneholdt sivile og militære personers korrespondanse med stattholderen og stiftamtmennene for perioden 1708 til 1771. De dokumentene som Danske kanselli tillot kassert i 1791 var fortsatt bevart. Carl Møller mente fortsatt at de var unyttige, men valgte likevel å plassere dem i kjellerlokalene. Oppbevaring i mindre egnede lokaler innebar en utsettelse av selve ødeleggelsen og tydet på en viss tilbakeholdenhet.⁹⁹

⁹⁹ 1792-registraturen: s. 509.

«af ingen Betydning»

Den 16. april 1794 erklærte Carl Deichman Møller at arbeidet var sluttført, «taget i Øyesyn og aproberet» av arkivkommissjonen. Han hadde forfattet og levert to eksemplarer av registraturen. Fra han begynte arbeidet 1. september 1790 til høsten 1793 fikk han utbetalt i overkant av 135 riksdaler.¹⁰⁰ Nå ønsket han resten av honoraret utbetalt. Carl Møller unnlot ikke å bemerke at betalingen var dårlig og ikke på noen måte i samsvar med arbeidets omfang. Han ba derfor i det minste om å bli anbefalt «hans Majestæts Naade» ved en annen anledning.¹⁰¹ En slik anledning bød seg ett år senere. Fredrik Moltke flyttet i 1795 tilbake til Danmark. Frederik Kaas overtok stiftamtmannsembetet. Arkivet skulle, tradisjonen tro, overføres til etterfølgeren. Carl Møller henvendte seg derfor i 1796 til stiftamtmannen og tilbød seg å overlevere arkivet. Han viste til sitt tidligere arbeid og mente seg godt kvalifisert til å forbedre arkivet ytterligere.¹⁰²

Carl Møller ønsket igjen å ta fatt på arkivarbeidet, til tross for den uttrykte misnøyen. Arbeidet hadde vært tungt. De kalde arkivlokalene vinterstid hadde gjort det nødvendig å flytte kasser og pakker til Overhoffrettsgården.¹⁰³ Det hadde heller ikke vanket særlig heder. Faren døde tidligere samme år. Hadde Carl fattet en selvstendig interesse for arkivarbeid, på tross av dårlig lønn og vanskelige arbeidsforhold? Eller var det andre faktorer som spilte inn?

Carl hadde ikke lyktes helt i å finne en levevei. Hans venner i Porsgrunn var allerede i full gang med sine karrierer. Hans reisefølge til England i 1787, Niels og Jørgen Aall, var etablerte forretningsmenn. Deres yngre bror, Jacob, tok teologisk embetseksamen året før, i 1795.

¹⁰⁰ Arkivvesen 1732-1859. Regning fra Carl Møller datert 16. april 1794.

¹⁰¹ Arkivvesen 1732-1859. Brev datert 19. mars, 16. april, 4. juni 1791 og 16. april 1794.

¹⁰² Arkivvesen 1732-1859. Brev fra Carl Møller datert 26. juli 1796.

¹⁰³ Arkivvesen 1732-1859. Brev fra Carl Møller datert 16. april 1794.

Carls fem år yngre bror, Jacob Nicolai, avla juridisk embetseksamen samme år. Arbeidet som arkivar ga ingen velstand. Men det ville i det minste gi noe inntekt.

En ulykkelig kjærlighet kan også forklare noe. Inger Aall (1774-1856), søsteren til Carls venner, var en ytterst sjarmerende kvinne. Broren, Jacob Aall, beskrev henne som et «særdeles tekkelig pikebarn; munter, vennlig og livstro». ¹⁰⁴ Den danske biskopen Jakob Peter Mynster skrev i sine erindringer om «den Gratie, der svævede over hende» og at han lett kunne forelsket seg om ikke broren, legen Ole, var kommet han i forkjøpet. Broren fridde, men fikk nei, et avslag som ifølge biskopen virket «dybt ind i hans Væsen.» ¹⁰⁵

Det var ikke første gang Inger Aall knuste en ung manns hjerte. Inger ble forlovet med Simon Jørgensen (Wesseltoft) i 1796. Men han døde plutselig samme vår. Etter sine første år som arkivar, arbeidet Carl i en periode i Porsgrunn for vennen og forretningsmannen Niels Aall. Carl Møller hadde kanskje beundret søsteren lenge. Hun var en del av hans nære omgangskrets, to år yngre enn han. Carl bestemte seg for å forsøke å gjenoppvekke den «Kierlighed, i hendes Hierte, som engang har elsket saa varmt». I et følelsesladet brev til Niels Aall fortalte Carl hvordan det gikk. Inger hadde visstnok gitt ham forhåpninger, men de viste seg ubegrunnede. Han måtte «oppgive Haabet om nogensinde at blive lykkelig». Han fant situasjonen «yderst piinagtig». Han måtte bort og ba Niels Aall hjelpe ham med plass på skip til London, litt penger og et anbefalelsesbrev. ¹⁰⁶

¹⁰⁴ Norby, 1996, s. 49.

¹⁰⁵ Mynster, 1854, s. 127-128.

¹⁰⁶ Brev til Niels Aall 1798-1802. Udatert brev fra Carl Møller til Niels Aall. Opplysninger i Jacob Aalls «Erindringer» om det sterke kjærlighetsforholdet mellom Inger Aall og Simon Jørgensen og Carls ønske om gjenoppvekke det hjerte som «engang har elsket saa varmt» tyder på at brevet er skrevet etter Simons død.

Vi vet ikke om Carl Møller dro til London. Men i februar 1800 innberettet stiftamtmann Kaas at Carl Møller «ene nu» hadde fullført arbeidet med å sette i stand «Rigs Archivet». ¹⁰⁷ Det er således rimelig å anta at London-turen i beste fall ble kortvarig, og at han gjenopp tok arkivarbeidet på Akershus. Arkivet ble redningen for en person i «den yderste Elendighed». Inger var tapt. Han bebredet seg selv, sine «sværmeriske Følelser», «for liden Virksomhed» og sine «faae Kundskaber og Indsigter». ¹⁰⁸ Han valgte arkivet.

Carl Møller påtok seg å ferdigstille de deler av arbeidet som ikke var fullført. Registre til den innbundne lovsamling og mangler i Akershusregistraturen nevnes spesielt. Kassasjonsforslaget og gjennomføringen av dette omtales ikke. Der var man trolig fornøyd. Arbeidet skulle lønnes med ytterligere 50 riksdaler og være sluttført ved utgangen av året. Tidsfristen var tilføyed avtalen og undertegnet Carls medhjelper, underbyfogd Johannes Becker. ¹⁰⁹ Kort tid deretter ba Danske kanselli om at det ble opprettet en avleveringskommisjon og at denne skulle sørge for utarbeidelsen av en «Specification» over «de betydeligste Dokumenter i Archivet». ¹¹⁰ Til hjelp i arbeidet sendte kanselliet en ordningsplan utarbeidet ved Geheimearkivet, etter mønster fra praksisen der. ¹¹¹

Om det var de nye kravene fra Danske kanselli, kjærlighetssorg eller andre faktorer som bidro til at arbeidet gikk tregt, er ukjent. I februar 1802 var arbeidet fortsatt ikke avsluttet. Carl meddelte ingen annen

¹⁰⁷ Arkivvesen 1732-1859. Ekstrakt av stiftamtmann Kaas sin innberetning, datert 15. februar 1800.

¹⁰⁸ Brev til Niels Aall 1798-1802. Udatert brev fra Carl Møller til Niels Aall.

¹⁰⁹ Arkivvesen 1732-1859. Erklæring fra Carl Møller datert 28. juni 1800.

¹¹⁰ Arkivvesen 1732-1859. Brev fra Danske kanselli til stiftamtmann Kaas, datert 23. august 1800.

¹¹¹ Arkivvesen 1732-1859. Brev fra Danske kanselli til stiftamtmann Kaas, datert 19. september 1801. Dateringen er trolig feil på ett av dokumentene.

forklaring enn «indtrufne Forhindringer». Samtidig ba han om å få dekket foreløpige utgifter.¹¹² En drøy måned tidligere, den 29. desember 1801 giftet Inger Aall seg med Carls åtte år yngre bror, Hans Eleonardus, allerede da en lovende forretningsmann i Porsgrunn. Forlovelsen var holdt hemmelig i flere år, sannsynligvis av hensyn til Carl.¹¹³ Offentliggjørelsen av forholdet må ha vært et sjokk for Carl. Det er ikke usannsynlig at forsinkelsene skyldtes nettopp dette. To måneder senere oppholdt han seg på Nes jernverk hos barndomsvennen Jacob Aall. Herfra beklaget Carl i et brev til Niels Aall at arkivsaken ikke var brakt til ende, men uttrykte håp om å få fullført. Tilstrekkelig betaling hadde han trolig ikke fått. Han takket sin venn Niels for et «Forskud».¹¹⁴ Ingenting tyder på at Carl fullførte arbeidet på Akershus slott. Oppdragsgiverne begynte å ane uråd. I september 1802 undersøkte borgermester Nicolai Diderich Osterhaus (1754-1822) og justissekretær Johannes von Aphelen (1764-1829) arkivregistraturen som Carl Møller hadde forfattet. De fant store mangler.¹¹⁵ Rådmann i Christiania, Ludvig Ingstad (1768-1838), skrev til Carl Møller om saken uten å få svar.¹¹⁶ Tiden gikk uten at noe ble gjort. I februar 1804 ble det meddelt at Carl fortsatt bodde på Nes Jernverk, men for øyeblikket lå syk i København.¹¹⁷

Her endte trolig Carl Møllers arkivarkariere. I alle fall hører vi ikke noe mer om han i forbindelse med Akershusarkivet. I brev til Niels Aall, tre måneder etter Inger Aall og brorens vielse, fremstod Carl Møller som en bitter og ribbet mann. Kvinner hadde han lite til overs for. Et «Menneskes Roe, lykke og Tilfredshed er dem en Bagatel»,

¹¹² Arkivvesen 1732-1859. Brev fra Carl Møller 2. februar 1802.

¹¹³ Mynster, 1854, s. 128.

¹¹⁴ Brev til Niels Aall 1798-1802. Brev fra Carl Møller til Niels Aall 30 mars 1802.

¹¹⁵ Arkivvesen 1732-1859. PM, datert 23. september 1802.

¹¹⁶ Arkivvesen 1732-1859. PM, datert 2. oktober 1802.

¹¹⁷ Arkivvesen 1732-1859. PM, datert 3. februar 1804.

mente han. Han var pengelens og dermed «et rent Null i de Flestes Øyne». Selvbildet var dårlig: «trediver Aar uden at være i nogen Vey, uden at være dygtig i noget Fag», uten betydning. Strategien var klar. På tross av sine kvinneerfaringer var han overbevist om at kun en rik kvinne var i stand til å bedre situasjonen. Fant han en slik, ville han slå til umiddelbart.¹¹⁸ Det skulle ta noe tid, men i 1813 giftet han seg med Birgitte Wright (-1834), datter av den velstående forretningsmannen Jørgen Wright. Og livet smilte til Carl Møller. I 1820-årene var han en av Porsgrunns største skipsredere og trelasteksportører. Han oppnådde til og med å bli valgt til stortingsrepresentant.¹¹⁹

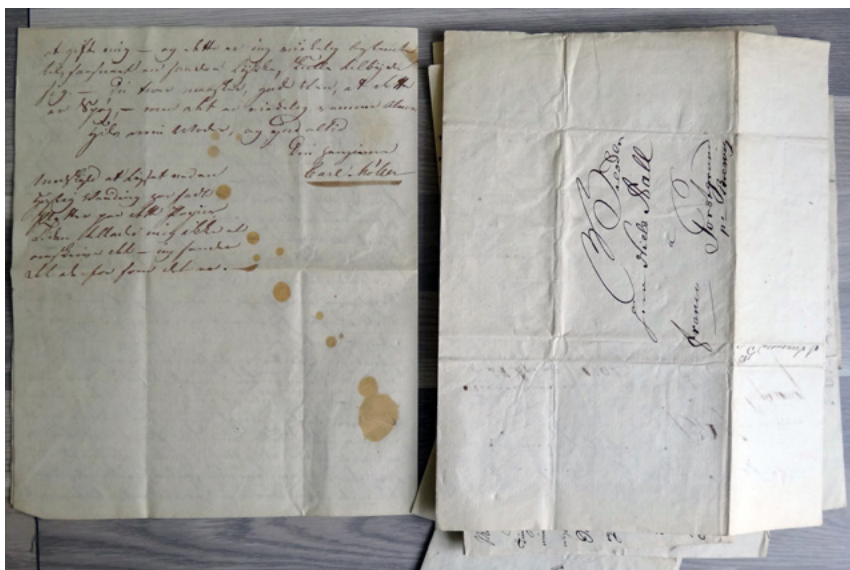
Arkivarbeidet på Akershus ga liten gevinst. I egne øyne hadde han ikke utrettet noe av betydning. Men Carl Møllers arbeid ble bemerket av riksarkivets medarbeider Dominicus Nagel Bech i 1842, riktignok ikke udelt positivt. Riksarkivar Michael Birkeland beskrev 35 år senere 1792-registraturen som en «ganske tålelig katalog».¹²⁰ Kassasjonsforslaget var mer omfattende enn Birkeland kunne ønsket. Men ingen arkivar har blitt rost i ettertid for omfattende kassasjoner, bare for de arkivene som ble bevart. Riksarkivar Asgaut Steinnes fremholdt i 1941 både arkivkatalogen og de 18 bind kongebrev fra 1572 til 1771.¹²¹ For egen regning vil jeg tilføye Carl Møllers bevaringsvurderinger. De var på mange måter et pionerarbeid. Riktignok ble det ikke laget kassasjonsregler «for Efftertiden». Men de bevarings- og kassasjonskriteriene som Carl Møller formulerte har vist seg å være aktuelle helt frem til vår tid. Og selv om disse i liten grad bygget på teoretiske, vitenskapelige eller historiske vurderinger, var han den første i Norge som formulerte slike prinsipper.

¹¹⁸ Brev til Niels Aall 1798-1802. Brev fra Carl Møller til Niels Aall 30 mars 1802.

¹¹⁹ Tønnessen, 1957, s. 61, 82.

¹²⁰ Thime, 2016, s. 173, 196.

¹²¹ Steinnes, 1941, s. 5.

Utsnitt av brev fra Carl Møller til vennen Niels Aall. «... vel skal det være en farlig Sag at gifte sig for Penge, men uden Penge er man dog et rent Null i de Flestes Øyne - Penge, Penge, gid ieg havde Penge! raaber alle Munde, derpaa gaar alle Bestræbelser Idretter og Ønsker ud; hvorfor skulle ieg da ikke ogsaa være noget derfor? naar man er tredive Aar uden at være i nogen Vey, uden at være dygtig i noget Fag - saa indseer ieg ikke hvorledes mand skulle komme til Penge anderledes end ved enten at gifte sig, spille i Lotteriet, eller arve dem; - da ieg nu ikke spiller i Lotteriet, kan ikke vente nogen Arv - saa er der intet tilbage uden at gifte mig - og dette er ieg virkelig bestemt til saasnart en saadan lykke, skulle tilbyde sig - Du troer maaskee, gode Ven, at dette er Spøg; - men det er virkelig ramme Alvor. Hils min Moder, og ynd altid

Din hengivne
Carl Møller

Undskyld at Lyset ved en Hastig Vending har sadt Pletter paa dette Papiir Tiden tillader mig ikke at omskrive det - ieg sender det derfor som det er.»

Litteratur:

- Aall, J. (1939). *Jernverkseier Jacob Aalls Optegnelser 1780-1800*. Skien: Historielaget for Telemark og Grenland.
- Berg, A. (1940). Et videnskapelig akademi ved Deichmanske Bibliotek. *St. Hallvard: illustrert tidsskrift for byhistorie, miljø og debatt*. Vol. 18, 110-114.
- Berg, A. (1950). *Akershus slott i 1600-1700-årene*. Bind 1. Oslo: Cappelen.
- Berger, S. (2013). The role of national archives in constructing national master narratives in Europe. *Archival Science*, vol.13(1), 1-22.
- Birkeland, M. (1877). *Om Arkivvæsenets Ordning: Erklæring fra Rigsarkivaren til Kirke-Departementet, dat. 30te November 1877*.
- Bricka, C. F. (1887-1905). *Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814*. Bd. 12. København.
- Bystrøm, H. B. (1992). *På helsa løs: Porsgrunnsykehusene gjennom 200 år*. Porsgrunn kommune.
- Duchain, M. (1992). The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe. *American Archivist*, vol. 55, 14-25).
- Duranti, L. (1994). The Concept of Appraisal and Archival Theory. *American Archivist*, vol. 57, 328-344.
- Elstad, E. (2001). Notarius publicus i norsk rett. Vedlegg 1 (s. 32-176). *Ot.prp.* nr. 81 (2000-2001).
- Fogtman, L. (1786). *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge. 1766-1776*. København: Gyldendal.
- Høgli, I. (1990). *Legeprofiler ved Bratsberg amts sykehus på Osebakken og Hakastein - Fabret 1774-1903*. Skien: Telemark sentralsykehus.
- Jørgensen, A. D. (1884). *Udsigt over de danske rigsarkivers historie*. København.
- Ketelaar, E. (2007). Muniments and monuments: the dawn of archives as cultural patrimony. *Archival Science*, vol. 7, 343-357.

- Kolsrud, O. (1986). Norsk kassasjonsproblematikk 1817-1961, *Arkiv*, bd. 11(1), 27-46.
- Kraft, J. (1824). *Topographisk-statistisk Beskrivelse over Bratsberget Amt*. Christiania.
- Leniaud, J. M. (2002). *Les archipels du passe. Le patrimoine et son histoire*. Paris: Fayard.
- Løvenskiold, B. H. (1784). *Beskrivelse over Bradsberg Amt og Scheens Bye med sine Forsteder*. Christiania.
- Marthinsen, J. (2012). *Arkivteori – en innføring*. Riksarkivaren skriftserie nr. 36. Oslo: Riksarkivaren.
- Møller, Hans (1790). *Cancellie-Raad Carl Deichmans Samlinger af Bøger, Naturalier, Mynter med mere skienket til offentlig Brug i Christiania*. Christiania.
- Møller, H. (1795). *Forsøg til en plan til et universitet i Norge*. Christiania.
- Mynster, J.P. (1854). *Meddelelser om mit Levnet*. København.
- Nyerup, R. og Kraft, J. E. (1820). *Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge, og Island; eller Fortegnelse over danske, norske, og islandske, saavel afdøde som nu levende Forfattere, med Anførelse af deres vigtigste Levnets-Omstændigheder og Liste over deres Skrifter*. København: Gyldendal.
- Næss, H. E. (2014). *Fiat Justitia! Lagmennene i Norge 1607–1797*, Riksarkivaren skriftserie nr. 42. Oslo: Riksarkivaren.
- Peters, K. (2018). Friction in the Archives: Access and the Politics of Record-Keeping in Revolutionary England. I L. Corens, K. Peters og A. Walsham (Red.), *Archives & Information in the Early Modern World*. (151-176). Proceedings of the British Academy, 212, Oxford University Press.
- Posner, E. (1940). Some Aspects of Archival Development Since The French Revolution. *The American Archivist*. July 1940, Vol. 3(3), 159-172.
- Qvisling, J. L. (1919). *Gjerpen en bygdebok 2: Den historiske del*. Kristiania.
- Riis, C. P. (1866). *Biskop Claus Pavel's Autobiographi*. Christiania: Cappelen's forlag.

- Rosted, J. (1792-1797): *Topographisk Journal for Norge*. Bind 1-7,(1-20). Christiania: Det Topographiske Selskab for Norge.
- Schmidt, F. (1796-1797). Minde-Sang over afdøde Dr. Hans Møller. *Hermoder*. 3. bind (9).
- Schmidt, O. (1960). *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab: matrikkel 1760-1960*. Trondheim.
- Schwach, C. N. (1992). *Erindringer af mit Liv: et tidsbilde fra Norge 1790-1830*. Arendal: Kilden forlag.
- Steen, S. (1948). *Breve fra slekten Aalls arkiver 1738-1905*. Oslo: Dreyers forlag.
- Steffens, H. K. (1908). *Slægten Aall*. Bind 2. Kristiania.
- Steinnes, A. (1941). Drag or saga om det norske riksarkivet. *Syn og Segn*. Årg. 47(1-11). Oslo: Det norske samlaget.
- Thime, T. (2016). *Til Underretning for Posteritetten: Arkiv og arkivbeskrivelse i Norge fram til 1817*. Riksarkivaren skriftserie 44. Oslo: Riksarkivaren.
- Thime, T. (2019). De første regionale arkivdepotene. Lens-, stifts- og amtsarkiv 1587-1914. *Historisk tidsskrift*. Bind 98, nr. 1-2019, 49–67.
- Thue, F.W. (1789). *Forsøg til Beskrivelse over Kragerøe Kiøbsted og Langesunds-Fiorden, eller Scheens Kiøbsted med dens Ladesteder, samtlige beliggende i Bradsberg Amt og Aggershuus Stift i Norge*. København.
- Tønnessen, J. (1956). *Porsgrunns historie. 1: Fra lasteplass til kjøpstad 1576-1807*. Porsgrunn: Porsgrunn kommune.
- Tønnessen, J. (1957). *Porsgrunns historie. 2: Fra trelast og skipsfart til industri 1807-1920*. Porsgrunn: Porsgrunn kommune.
- Weidling, T. (2000). *Eneveldets menn i Norge. Sivile sentralorganer og embetsmenn 1660–1814*. Riksarkivaren skriftserie 7. Oslo: Riksarkivaren.
- Wille, H.J. (1786) *Beskrivelse over Sillejords Præstegield i Øvre Tellemarken*. København.
- Wille, H. J. (1805). *Samling af Minde-Taler holdne i det Kongelige Norske Videnskabers-Selskab over adskillige af dets afdøde Medlemmer*. København.

Kilder:

Norske Rigsregistrarer. (1861–1891). Kristiania.

Rigsarkivet i København: Arkivvæsenets arkiv. Danske kancellis arkivkontor, nr. 713, 1639–1736, Akter ang registrarernes førelse og arkivets ordning, pk 7–2.

Riksarkivet Oslo, Stattholderembetet 1572–1771 – RA/EA-2870/G/L0004/L0001 Serie F Registraturer 1608–1736, Akershusregistraturen 1734.

Riksarkivet Oslo, Riksarkivet – RA/S-1577/D/L0001, Serie D Sakarkiv, Arkivvesen 1732–1859.

Riksarkivet i Oslo, Riksarkivet – RA/S-1577/D/L0007, Arkivvesen, Akershus stiftsarkiv 1750–1813

Riksarkivet Oslo, Riksarkivet – Arkivkataloger. Akershusregistraturen 1792.

Statsarkivet i Kongsberg, Eidanger kirkebøker - SAKO/F/Fa/L0006. Ministerialbok nr. 6, 1764-1814.

Statsarkivet i Kongsberg, Porsgrunn kirkebøker - SAKO/F/Fa/L0002: Ministerialbok nr. 2, 1764-1814.

Telemark museum, Slekten Aalls arkiv på Ulefos Hovedgaard, Ulefoss - TEMU/UA-A-1001/D/Db/Dbd/L0002/0001: Brev til Niels Aall 1798-1802.

Telemark museum, Slekten Aalls arkiv på Ulefos Hovedgaard, Ulefoss - TEMU/UA-A-1001/D/Db/Dbd/L0001: Breve fra Niels Aall til foreldrene 1787-1818.